

І. М. Гуньовський (Львів)

Картографічні матеріали в архівах Львова

Нині, у час науково-технічної революції важко переоцінити роль карти. Вона має загальноосвітнє й виховне значення, використовується при проведенні та підготовці пошукових і будівельних робіт, під час геологічних, геоботанічних і комплексних географічних досліджень, для сільського господарства й туризму, у військових цілях і транспорті. Карта є підсумком кожного дослідження, пов'язаного з територіальним аспектом виявлення закономірностей явищ і процесів в археології, географії, етнографії, економіці та історії.

Особливо треба відзначити роль карт, виданих у попередні епохи, для дослідження матеріальної та духовної культури, розвитку політичної карти світу і материків, вивчення театрів військових дій. З цього боку інтерес представляють картосховища львівських бібліотек, музеїв та архівів, в яких налічується десятки тисяч найрізноманітніших за змістом, масштабами, охопленою територією, часом і місцем видання карт. Там же зберігаються багато сотень атласів і кілька стародавніх глобусів. Усі ці видання здійснені чотирнадцятьма мовами, зокрема, німецькою, польською, латинською, англійською, французькою. Дуже мало карт виконано українською мовою, що пов'язано з дискримінацією української культури в умовах панування на землях України російського царизму, панської Польщі, Австро-Угорської імперії.

Фонди кабінету картографії Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка АН УРСР мають майже 16 тис. стародавніх карт, 600 атласів, 8 глобусів, виданих з першої половини XVI ст. до 40-х років XX ст. Карті атласів та видані окремо охоплюють дуже різноманітні за розміром території: від невеличких містечок до цілих держав, материків і всієї земної кулі. Величезне розмаїття карт щодо змісту. Крім оглядових, фізичних і політико-адміністративних у кабінеті зосереджено десятки й сотні археологічних, історичних, етнографічних, статистичних та економічних карт. Багато також різномасштабних топографічних карт військового й цивільного призначення, туристських, транспортних, ґрунтових та землеоцінних.

Особливе зацікавлення викликають історичні карти XVII — початку XX ст., на яких зображено країни з їх провінціями, областями, повітми і стародавніми населеними пунктами. Величезне розмаїття військових карт часів першої світової війни, розселення народів світу, поштових і соціальних карт. На багатьох з них позначені виборчі округи, різні типи шкіл, густота населення, торговельні пункти.

У територіальному плані найширше представлені карти Польщі та Австро-Угорщини, а також оглядові карти європейських країн. Багато різних за змістом, часом видання й масштабами карт, які охоплюють територію сучасної України. Зокрема, цікавою є карта, видана у 40-х роках XVI ст. на основі «Космографії». На ній зображено Україну, Польщу та Угорщину, показано рельєф Карпат, Покуття й Поділля, гідрографічну сітку названих країн, багато тогочасних міст: Львів, Луцьк, Кам'янець-Подільський, Рогатин, Галич та ін. Хотілося б відзначити карту України, Польщі та Литви, видану латинською мовою

в 1562 р. На загальногеографічній основі (рельєф, гідромережа) на ній зображено багато населених пунктів Полісся (Дрогобуж, Ковель, Клевань), Поділля (Львів, Золочів, Кременець, Теревовля, Бібрка, Поморяни, Гологори) й Прикарпаття (Тустань, Дрогобич). Заслужують на увагу дослідника карти України, Литви та Польщі в XVI ст. (1570 р.), XVII ст. (1630 р., 1655 р., 1678 р., 1687 р.) і XVIII ст. (1791 р.). Всі вони мають оглядовий характер, виготовлені на основі карт Ортелія, Боплана, Сансона, Мекратора.

Цікавими за змістом є карти України, видані в 1656 р. і 1665 р. у Парижі, а також карти України і Молдавії (1562 р.), Польщі та України (1696 р.), України і Угорщини (1688 р.), України та Чорної Русі (1655 р.). Територія сучасної України з відповідною тогочасною номенклатурою показана у таких виданнях: Придунайські країни (1521 р.), Московське князівство (1611 р.), Україна, Волинь (1655 р.), Україна, Поділля (1655 р.), Російська держава (1633 р.). Багато історичних карт з текстовими поясненнями містяться в атласах Світу, Польщі, України та Галичини, яких налічується майже 600.

Дуже цінні картографічні матеріали зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Львівського університету. Серед них — 4109 карт і 576 атласів. Увесь цей матеріал охоплює різні території — від планів невеличких міст до карт усього світу, окремих країн та їх груп, а також адміністративних та історико-етнографічних областей, провінцій і районів. Дуже багато карт Галичини, десятки топографічних планів Львова, виданих у XIX—XX ст. Крім загальногеографічних, у бібліотеці зберігається велика кількість історичних, археологічних, етнографічних, демографічних, економічних і транспортних карт. Окремо треба відзначити топографічні карти XIX—XX ст., які охоплюють здебільшого територію Польщі та Австро-Угорщини.

Дуже широкий хронологічний діапазон видання карт бібліотеки університету: від початку XVI ст. до 40-х років XX ст. Хотілося б звернути увагу на карти, видані в одному з атласів у 1509 р. і 1524 р., а також карти Польщі (1570 р.), Греції (1692 р.), Чорного моря (1690 р.). Багато стародавніх карт вміщено в атласах Світу, що вийшли в Антверпені (1593 р.), Амстердамі (1630 р.), Парижі (1686 р.). Доцільно відзначити атласи агрокультури США (1936 р.), антропогеографічний атлас Польщі (1934 р.), атлас архітектури (1875 р.), астрономічний атлас (1835 р.). Велику наукову цінність мають карти населення України (1896 р.), Української Народної Республіки (1918 р.), ЗУНР (1918 р.) та Зеленого Клину (1924 р.).

У Центральному державному архіві УРСР у м. Львові також зберігаються оригінальні, цікаві картографічні матеріали: 103 географічні атласи, один атлас зоряного неба, 1246 географічних і топографічних карт, 10 133 кадастрові карти. Разом з тим, до останніх прикладено багато журналів обліку земельних ділянок, подвірні описи земельного майна. Видання атласів охоплює період з XVI до XX ст. Вони зображають весь світ, окремі країни або етнографічні області. Найбільшу історичну цінність мають атласи XVI—XVII ст., а також ряд шкільних атласів XIX ст. Оригінальними є церковний, церковно-іконографічний атласи та атлас біблійної історії. Відзначимо також атласи воєнної історії (видані з 1664 р. до 1790 р.), стародавнього світу, географічно-статистичні, краєзнавчі, економічні та топонімічні. Зокрема, цікавими є краєзнавчий атлас Львівського, Станіславського й Тернопільського воєводств (1924 р.), атлас географічних назв слов'ян (1937 р.), України та суміжних країн (XIX ст.), Галичини й Буковини (1880 р.), серія геологічних атласів Галичини. Багато в архіві загальних і тематичних атласів Європи, Австро-Угорщини та Польщі.

Серед географічних карт є видання з XIV ст. до наших днів. Вони охоплюють площі населених пунктів, райони й області, материки, океани, цілий світ. Багато карт окремих країн та їх частин. Найбільшу

цінність мають стародавні видання: карти Світу (1375 р.), Київського й Брацлавського воєводств (1660 р.), плани Львова, видані в XVII—XX ст. Величезна мозаїчність карт за змістом: компонентів природи, статистичних, етнографічних, історичних, поштової мережі, торгових шляхів, демографічних і церковних. Видані вони здебільшого в XIX ст.

Численні топографічні карти адміністративних областей, районів, міст, сіл, земельних угідь. Дослідників-науковців і практиків зацікавлять карти-плани окремих частин Львова та його околиць, стародавні плани водопровідної та каналізаційної мережі, схеми газового і електричного освітлення цього міста. Відзначимо також стародавні плани Високого замку, Єзуїтського парку (1793 р.), русла Полтви (1826 р.), Личаківського цвинтаря.

Кадастрові карти Центрального архіву охоплюють період від першої половини XIX ст. до 30-х років XX ст. Вони зображають земельні ділянки населених пунктів, згрупованих за округами воєводств. Переважають матеріали по Львівському, Станіславському й Тернопільському воєводствах. Найвні кадастрові карти — цінне джерело для досліджень аграрної історії, динаміки сільськогосподарських угідь.

Фонди Львівського обласного архіву нараховують 841 лист карт і планів: топографічних, адміністративних, політичних, геологічних, етнографічних. Наукову цінність мають карти шляхів, річок, парків, плантацій, ставків, цвинтарів, лісництв, а також військові й туристські карти. Багато планів населених пунктів Львівського воєводства, Галичини, Польщі, Німеччини, Західної Європи. Є карти губерній Росії, Київської держави, УРСР. Цікавими є комплексні карти Львова та його околиць, окремих повітів Львівського воєводства. Період їх видання — початок XIX — кінець першої пол. XX ст.

Численні картографічні матеріали зберігаються в музеях Львова. Зокрема, колекція Історичного музею налічує 405 карт і 3 атласи. Період видання карт — середина XVII — перша пол. XX ст. Вони охоплюють територію населених пунктів (кадастрові карти), міст і містечок, окремих країн та їх груп, материків. У тематичному плані виділяються карти загальногеографічні, воєнні, карти природних компонентів, залізниць та автомобільних шляхів, а також цікаві карти кочів'я різних народів (татар, узбеків, туркменів). Цінними є етнографічні, індустріально-торговельні, топографічні карти XIX—XX ст.

Окремо можна відзначити карти України (Гданськ, 1650 р.), та із зображенням України, Росії й Польщі, видану в Парижі 1655 р. Значну наукову цінність мають «Карта Русі Московської, Псковської до 1689 року» та Польщі (Нюрнберг, XVII ст.), а також стародавні карти країн басейну Нілу, Чорноморського узбережжя, губерній Росії. Варто звернути увагу на карти старої й нової Галичини, копалень нафти та газу в Карпатах, соляних шахт у Солотвино (1781 р.), земельних володінь і кадастрові карти. Значну історичну цінність мають карти Львова, видані у великих масштабах, починаючи з 1781 р., а також атласи Світу, видані в Нюрнберзі (1752 р.) й Парижі (1797 р.). Перший з них включає 2 томи по 34 і 50 карт у кожному. Паризький атлас вміщує 46 географічних та історичних карт.

У Музеї українського мистецтва налічується кілька сотень стародавніх і сучасних карт, 219 з яких обліковані. Представлені загальногеографічні, оглядові, дорожні, етнографічні, релігійні, військові, спортивні й топографічні карти. Оригінальними є карти кордонів держав, замків і городищ, генеалогічна карта польських князів та королів (від 900 р. до 1818 р.). Можна виділити карти населення України, шкіл з українською мовою навчання (1910 р.), кадастрові, а також комплексні карти Галичини, Буковини, всієї України. Науковий інтерес викликають карти Львова, Станіславова, Дрогобича, Галича, Калуша, Рогатина, Бродів, Тереховлі, Болехова та інших міст Галичини. Цінними

є атласи замків у Литві та Литовській Русі (1865 р.), карта «Руські князівства і Золота Орда в XIII сторіччі».

Майже 200 карт і кілька атласів налічує колекція бібліотеки Львівського Природознавчого музею АН УРСР. Видані вони в XIX—XX ст. і присвячені країнам Європи або окремим материкам. За змістом — це загальногеографічні, історичні, адміністративні й топографічні карти.

Таким чином, картографічні фонди Львова є цінним національним багатством нашого народу, важливим джерелом дослідження природи, історії та культури різних епох. Вони вимагають наукової систематизації та популяризації серед широких кіл науковців, студентства, громадськості.

Одержано 23.07.90.

Шановні читачі!

Які питання з історії вас цікавлять? Про які історичні події або факти ви хотіли б дізнатися докладніше?

Ваші пропозиції будуть враховані у публікаціях «Українського історичного журналу».
